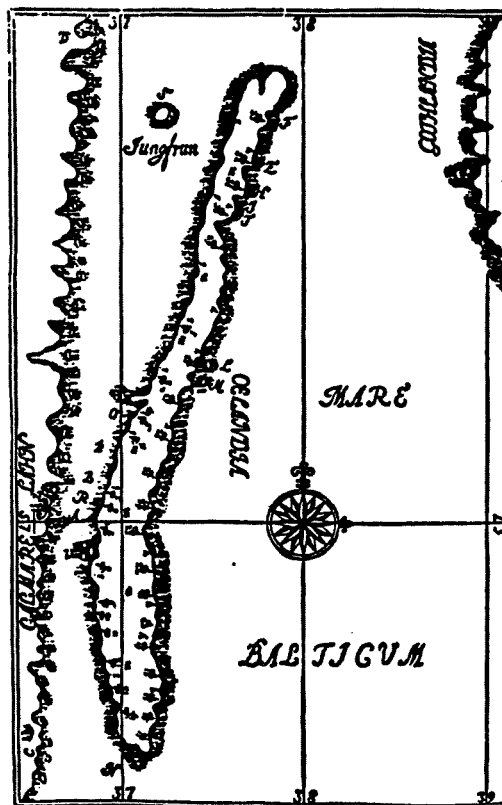

Blå Jungfrun

av Anton Paulrud Kurs 92/96

... Medan sjöfolket berättade, att man ej borde kalla det Blåkulla utan Känningen eller Jungfrun , ty annars upptändes och man komme i livsfara, begynte nordan kasta vågorna och en stickande storm att stjälpå båten. Alla måste vi då arbeta, med största livsfara uttröttade kommo äntligen fram, men havets svallande med stark sjögång hade när slagit oss sönder mot klipporna. Blåkulla är en liten ö emellan Ölands norra udde och Småland belägen, ... De säga allmänt att alla trollpackor hit skola resa (sannerligen en rätt besvärlig resa) var skärtorsdag; men den som en gång varit här på orten lär aldrig mer resa hit... Ty om någon ort i världen ser hiskelig ut, är visserligen denna en av de grymmaste, därför man ock henne kort beskriver.

(Citat av Carl von Linné, 1745)

Inledning

Detta arbete ingår som ett moment i påbyggnadskursen i Skogshistoria på Jägmästarlinjen. Inspirationen och idén om ämnet till uppsatsen har jag fått genom att jag blev påhållad av ett par barn utklädda till påskgummor häromdan. Med andra ord är ämnet aktuellt i skrivande stund då påsken är i antågan. Att jag sedan är född på Öland har ytterligare väckt intresset till ämnet. Genom mitt ursprung och intresse till havet har besöken på Jungfrun varit många och historierna man har hört om ön har varit många. Frågan är väl kanske var skogshistoria kommer in i uppsatsen. Detta kan vara svårt för en utomstående att förstå men såsom Sveriges minsta nationalpark, har ön en historia som är väl värd att skriva om.

Syften och arbetsmetoder

Det är många syften och frågor jag försöker besvara i denna korta uppsats. Den första bland andra är frågan, som man får nästa lika ofta som den om var tomten bor, är var ligger Blåkulla dit häxorna flyger. En andra fråga nationalparkens kulturella historia samt hur detta har påverkat öns miljö i stort. Dessa frågor och många andra har jag försökt besvara genom tillgänglig litteratur. Dock har mängden litteratur som behandlats inte varit så stor dels av brist på tillgänglig tid och dels av att det inte finns så mycket skrivet om ön.

Förhistoria

Kunskapen om Jungfrun under förhistorisk tid är tyvärr väldigt dålig. Detta är på grund av att det inte påträffats några fynd. Chanserna att hitta några i framtiden är dessutom små på grund av det avsaknaden av ett jordtäckte på ön. Det enda äldre fynd är den stenlabyrint som finns på öns sydligaste hållar. När exakt denna byggdes går dock inte att säga dock vet man att den fanns där före Linnaeus besök 1741. Varför denna stenlabyrint eller sk. troeborg byggdes vet man inte säkert. I Sverige finns de på ett flertal ställen och redan i antikens Grekland fanns dem så orsaken till dess uppkomst är svår att finna. Förklaringen att de skulle ha varit nyttjade för dansritualer eller religiösa riter skulle vara ett realistiskt svar för labyrinten på den mytomspunna Jungfrun (Laufeld m fl, 1984). Enligt egna erfarenheter går ryktena på Öland om att labyrinten skulle vara ett test för att se om hur fiskelyckan skulle bli.

Namnet Blåakulla som återfinns i de tidigaste skriftliga källorna om ön från 1400-talets början. Detta namn tabubelades nästan omedelbart och Olaus Magnus skriver redan 1555 att ön till förebyggande av lyckor ej fick kallas Blåakulla utan att den skulle kallas Junfrun. En stor rädsla fanns på 1500-talet att besöka ön och alla försiktiga sjömän offrade olika gåvor runt ön för att blidka "jungfruarna" på ön (Laufeld m fl, 1984).

År 1616 omnämner Goeteeris ön i sin resejournal. Han skriver då att uppe på Jungfruns topp finns "en mycket lustig grön dahl, därest mitt uti ett blått Silckes Tällt opslagit står, med guld utzijrat och broderat, däruti många ganska skiöna Jungfruer med kåstelige kläder sig uppehålla ...med dem man utan blygsel kärleks wärk drifwa kan, samt sig pläga och all wällust föröfwa". Dock fick man inte plocka några frukter i den omgivande trädgården när man småsjungande återvände för då kunde man kunde alla i båten omkomma i en hastig vädervirvel (Laufeld m fl, 1984).

En liten parantes i sammanhanget är att tron på häxor och trollkonor fanns långt före 1600-talet. Man trodde då att häxorna for på sina kvastar eller svin åkte till Blåakulla för att träffa Djävulen och hans anhang och för att under häxsabbaten hänge sig åt underjordens följe. I detta sammanhang bör nämnas att den det sista häxbålet i Sverige inträffade så sent som 1704 i Älvdalen i Dalarna och lagliga häxprocesser så sent som 1757. Bakgrunden till att våra barn idag klär ut sig till häxor på skärtosdagen är en rättegång i Leksand 1671. Då anklagades 139 människor inför en statlig kommission för att ha tagit med sig barn till Blåakulla, rättegången resulterade i att 14 av de anklagade brändes på bål (Laufeld m fl, 1984).

Äganderätten till Jungfrun tillhörde Horns Kungsgård på norra Öland, men ön skatteköptes den 22 december 1795 av hovjägmästaren Mikael Hammarskjöld på Wirbosäter i Misterhults socken. En parantes i sammanhanget är att ön var skattebelagd med 5 skålpund smör (2 1/8 kg) samt 1/4 tunna strömming (Ottosson, 1981).

Kulturell påverkan på Jungfrun

Innan 1900-talets början var ön i stort sett opåverkad av människor. Påverkan tog sin början 1904 i att dåvarande ägare, Virbosäteri norr om Oskarshamn, sålde stenbrytningsrätten till A K Fernström i Karlshamn på 49 år. Brytningsrätten togs i anspråk redan samma år och brytningen började. Den rödaktiga stenen var populär som prydnadssten i Tyskland och man exporterade den i stora block. Affärerna för Fernström gick lysande och stenen från Jungfrun gick under handelsnamnet Virgo, jungfru på latin (Laufeld m fl, 1984).

Brytningen fick redan tidigt stora motsättningar då man sprängde bort unika jättegrytor av anseelig storlek. Redan på den här tiden fanns det starka miljökrafter speciellt när det gällde unika natur- och miljöföremål. 1905 rekommenderar jägmästaren P O Welander fridlysning av ön. Från och med 1910 förekommer det ständiga skrivelser mot den pågående stenbrytningen. Även motion till riksdagen skriven av Karl Starbäck 1914, om att göra ön till nationalpark misslyckas. Genom första världskrigets utbrott får Jungfrun ett andrum från exploateringen (Laufeld m fl, 1984).

Efter kriget tar dock brytningen fart igen. Vid det här laget är dock opinionen mot brytningen mycket stor. Hembygdsföreningen i Oskarshamn och landshövdingen söker sätt att stoppa brytningen. År 1923 övergår brytningen till stordrift. Vid det här laget arbetar tio man med brytningen. Byggnader och decauvillebana har uppförts på ön och två hamnar för att kunna motta fartyg. Tre stenbrott finns nu och skadan som uppstått är mycket stor (Laufeld m fl, 1984).

Genom att dåvarande sekreterare för hembygdsföreningen John Linder och landshövding Johan Falk i Kalmar lyckas övertala affärsmannen Torsten Kreuger, bror till tändstickskungen Ivar, friköps ön 1925. Köpesumman var 35000 kronor men av dessa var endast 5000 kronor för att köpa ön av godsägaren Nordenskjöld resten var för att kompensera dels Fernström för brytningsrätten och Nordenskjöld för hans inkomstbortfall vid upphörandet av brytningen. Ön överlämnas sedan samma år till staten med anhållan om fridlysning. Året efter, 1926, blir ön nationalpark och förvaltningen läggs under vetenskapsakademin (Lufeldt m fl 1984).

Genom bildandet av nationalpark rivs de flesta byggnader på ön och en tillsyningsman tillsätts. Domänverket tar 1953 över ansvaret för ön och det byggs stigar och sätts upp skyltar för att underlätta för turister samt för att skydda känsliga delar av ön. Huvudansvaret vilar nu sedan 1976 på naturvårdsverket trots att Domänverket fortfarande förvaltar ön.

Vegetationshistoria

Runt mitten av 1800-talet inplanteras tamkaniner på Jungfrun. Orsaken var att man skulle kunna jaga. Ytterligare en utplantering skedde runt sekelskiftet för att säkra beståndet. Dessa utplanteringar visade sig ha stor påverkan på vegetationens återväxt då kaninerna förökade sig mycket väl trots jakten. Redan 1915 omtalas av Du Rietz, i en skrivelse angående nationalparksbildandet, kaninernas stora påverkan på ön. En utrotning av kaninerna var nödvändigt för ett bildande av nationalpark av ön. I den förut mer eller mindre ogenomträngliga urskogen av ek påtalas vid ett studium av faunan på ön av Bernström 1936 att ingen återväxt fanns att skåda. Genom några kalla vintrar 1939-42 frös dock huvudelen av kaninerna ihjäl och resterande blev tagna av räv som kunde ta sig obehindrat över isen till ön. Genom detta var ön för första gången på hundra år befriad från gnagare, som dessutom hade varit de enda däggdjuren där (Ottosson, 1964).

Under den betesfria perioden kom en riklig återväxt av främst tall, en, ek, lönn, ask och rönn. Denna period blev av mycket stor betydelse för skogen på både hållmarkerna och inom blockmarksskogen, då den fick återhämta sig (Ottosson, 1983).

Redan 1956 hände det att ön fick gnagare igen. Denna gång dock utan människors hjälp, utan istället klimatiska faktorer. Över det islagda sundet vandrade skogsharen över allt sedan dess har beståndet varierat mellan 25- 250(1960). Dessa harar har haft en stor påverkan då de hindrat i stort sett all regeneration av främst ek, lönn, asp och tall. De träd som gynnats av detta har varit lind och rönn, då de inte betats lika hårt. Även ljung och annan vegetation har starkt påverkats av hararna. Genom Domänverkets försorg har dock jakt pågått sedan 1958 (Ottosson 1983). Vanligt på ön på senare år är att olika sjukdomar, såsom myxomatos, "hjälpt" till att hålla nere populationerna av hare.

Turismen och hoten idag

Sedan 1926 men även också innan har Jungfrun varit ett populärt turistmål. Idag besöks Jungfrun av mer än 6000 människor per år (Laufeld, 1984). Med detta hårda tryck av turism har ön fått många ärr. Genom utmärkta stigar och spångar försöker man skydda de känsligaste ställena. Trots allt är denna ö en av få där man kan studera nästan orörda urskogsliknande skogar i Sverige.

Anmärkningsvärda händelser

1555: Olaus Magnus skriver om Jungfrun, denna klippa inte långt från Ölands strand där häxorna hålla sina möten (Ottosson, 1983).

1741: Carl von Linné besöker Blå Jungfrun på sin resa på Öland och Gotland (Ottosson, 1982).

1795: Jungfrun köps av hovjägmästaren Mikael Hammarskjöld som tidigare tillhört Horns Kungsgård på Norra Öland (Ottosson, 1982).

1868: Geologen Leonard Holmström "den svenska folkhögskolans fader" besöker Jungfrun för att konstatera isräffloras riktning i sina studier om inlandsisens rörelser (Ottosson, 1982).

1896: Verner von Heidenstam och Olga Wiberg gifter sig på Jungfrun. Gästerna var många kända konstnärer och diktare såsom Albert Engström, Gustaf Fröding, Per Hallström (Ottosson, 1982).

1904: Ön arrenderas ut på 49 år för stenhuggning till A.K. Fernströms Stenhuggerier, Karlshamn (Ottosson, 1982).

1915-1919: Stenbrytningen på ön ligger nere under kriget (Ottosson, 1983).

1925: Torsten Kreuger donerade 35000 kr för att friköpa och sedan skänka Jungfrun till staten som nationalpark (Ottosson, 1983).

1926: Blå Jungfrun blir nationalpark (Ottosson, 1964).

1939-1942: Kaninerna försvinner från ön (Ottosson, 1964).

1942-1956: Betesfrid råder på ön (Ottosson, 1964).

1956: Skogshare vandrar in över isen (Ottosson, 1964).

Referenser

Laufeld, Sven m fl. Gotska Sandön, Blå Jungfrun. Känn dit land Nr15. STF:s förlag, Helsingborg 1984.

Naturvårdsverket. Dokumentation av de svenska nationalparkerna, Del 1. Bibliografi. Rapport 4280. Naturvårdsverket, Stockholm 1994.

Naturvårdsverket. Dokumentation av de svenska nationalparkerna, Del 2. Utvärdering, Del 3. Dokumentationsplan. Rapport 4280. Naturvårdsverket, Stockholm 1994.

Ottosson, Ivar. Viltskador och skogsåterväxt inom Blå Jungfruns nationalpark. Kungl Svenska Vetenskapsakad skrifter i naturskyddsärenden nr 52. Uppsala 1964.

Ottosson, Ivar. Ön Jungfrun i Kalmarsund. Något om äldre litteratur, kartor och handlingar. Natio Smolandica XLIV. Uppsala 1981.

Ottosson, Ivar. Ön Jungfrun i Kalmarsund. Natur och Naturskydd. Emmaboda 1983.